

THOMAS van der ES **en** STEF den RIDDER

de Nieuw Biesb

Van polderland naar waterland

we osch

KNNV UITGEVERIJ

Voorwoord	6	Dieren met zendingsdrang	36
De Biesbosch: rijk aan natuur en cultuur	8	Otter gezocht	38
Haringvlietdam: van zout naar zoet	10	Droomlijst dieren	40
Terug van weggeweest: de bever	12	Ontdek de Nieuwe Biesbosch!	44
Ruimte voor de rivier: veilig en aantrekkelijk	14	Dankwoord	46
Verrijken door verarmen	16		
Wentelwilgen en windworpen	18		
Zwem voor je leven!	20		
Hotel De Biesbosch	22		
Een knoert van een nest	24		
Kraakheldere kreken	26		
Levendig rietmoeras	28		
Natuur en recreatie	30		
Waterbuffels houden het wetland open	32		
De komst van de visarend	34		

voorwoord

Al mijn hele (jonge) leven ben ik geboeid door en betrokken bij het Biesbosch-gebied. Om veranderingen in deze rivierdelta mee te maken, hoef je namelijk niet hoogbejaard te zijn. Dit dynamische gebied is altijd in beweging; zowel door het zoetwatergetijde, als (en vooral) door de mens. De strijd tegen het water lijkt te veranderen in een samenwerking met het water.

In de jaren negentig bezocht ik De Biesbosch regelmatig samen met mijn ouders. In 1993 en 1995 stond het water zo hoog dat vele polders volstroonden met rivierwater. Er zwommen brilduikers en aalscholvers op de picknickweides en er stonden schapen op een terp bij een boerderij.

Daarna volgde er een periode van dijkverzwaring, rivierverruiming en natuurontwikkeling. Dat laatste zorgde ervoor dat ik met de Jeugdbond voor Natuur-en Milieustudie mijn eerste groepen lepelaars zag. Deze voormalige polders veranderden in snel tempo in waterland. In 2008 werd ik de jongste boswachter van Nederland en mocht ik ook 'in de baas zijn tijd' in De Biesbosch zijn en werken.

In de afgelopen twintig jaar verdubbelde de oppervlakte van de 'natte' Biesbosch-natuur. Gemaakt door mensen, benut door dieren. De al uitgezette bevers kregen nieuw leefgebied, vissen konden massaal paaïen in de ondiepe lagunes en in 2012 begon er spontaan een koppel zeearenden te broeden. In 2016 volgde de langverwachte

vestiging van de visarend. Met het op een kier zetten van de Haringvlietsluizen is het alleen nog maar wachten op de steur en de zalm.

'De Nieuwe Biesbosch' vertelt met een frisse blik over de recente veranderingen en de huidige situatie, in woord en beeld. Ook blikken we vooruit wat de kansen zijn bij verder herstel van de Nederlandse delta. Duidelijk wordt dat er enorm veel natuurbotentie ligt!

Het boek is ook een uitnodiging om naar buiten te gaan. Ik geloof namelijk dat je daardoor de natuur gaat waarderen en dat die waardering van de natuur een goede fundering is voor de bescherming en het behoud ervan in de toekomst.

Geniet van De Nieuwe Biesbosch!

Thomas van der Es

terug van weggeweest: de bever

In 1826 werd in de IJssel in de buurt van Zwolle de laatste Nederlandse bever gedood. Het dier werd vermoedelijk aangezien voor een otter. Broodwinnende vissers zagen de otter in die tijd als concurrent.

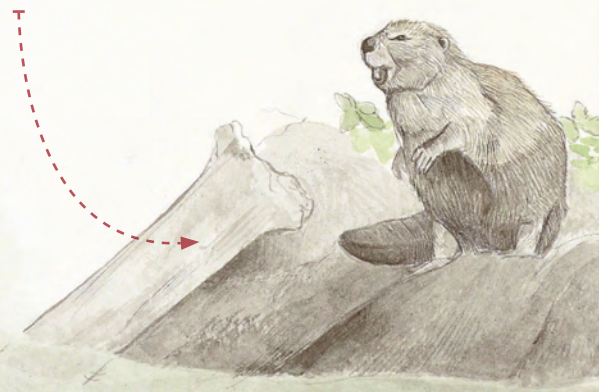
Daarmee verdween die typisch Hollandse bever uit de Nederlandse natuur. Oorzaak: de mens. En het was ook de mens, Staatsbosbeheer, die de bever tussen 1988 en 1992 weer introduceerde. Maar liefst 42 bevers uit voormalig Oost-Duitsland werden in De Biesbosch uitgezet. Dat was een spannende tijd. Niet iedereen zat immers op de terugkomst van deze meesterbouwers te wachten. Hoe zouden ze omgaan met onze dijken, onze landbouwgebieden, onze boomkwekerijen? Mijn collega's kletsten de blaren op hun tong en uiteindelijk raakte iedereen overtuigd. Bevers horen thuis in de Nederlandse natuur.

Bevers markeren hun territorium met het zogenoemde 'bevergeil'. De geur ervan lijkt een beetje op de combinatie van schoensmeerolie en een ziekenhuisgeur ...

De geursporen worden afgezet bovenaan glijbaantjes, vaak in zelf opgekrabde heuveltjes van modder.

BIJZONDER GEURTJE

Wrijf hier en ruik!

Inmiddels hebben we alweer bijna 30 jaar bevers in Nederland en we kunnen rustig stellen dat het goed met ze gaat. De verwachting dat ze de vrij eentonige bossen van De Biesbosch drastisch zouden veranderen, kwam niet uit. Een noordwesterstorm met windkracht 8 bleek veel meer effect te hebben. De bevers hebben zeker wel invloed op het gebied, maar veel kleinschaliger. Ze graven kleine kanaaltjes, knagen bomen om en dat zorgt weer voor hele kleine 'minibiotoopjes' in het uitgestrekte wilgenbos.

In 30 jaar tijd is de bever heel populair geworden. Het dier is voor een groot deel van de bezoekers dé reden om naar De Biesbosch te komen. Fluisterboten vol toeristen varen door het zoetwatergetijdengebied op zoek naar bevers. Vooral de zomeravonden zijn populair, want bevers worden pas in de schemer actief. Alhoewel er hier niet op ze gejaagd wordt, zit er ergens nog een bepaalde angst in de dieren. Eeuwenoud instinct? In de winter zie ik ze regelmatig op klaarlichte dag. In de zomer, als het aantal recreanten met de dag stijgt, zie ik ze eigenlijk alleen in de schemer.

Bevers bouwen machtige hollen (burchten) en ik zie regelmatig fraaie 'glijbanen'. Zo'n glijbaan ontstaat wanneer een bever regelmatig vanuit het water de oever opkruipt. Hij laat zich letterlijk naar beneden glijden als hij het water weer ingaat.

Met hoog water lopen de kamers van een beverburcht vol. Een beverfamilie moet dan verplicht evacueren. Gelukkig hebben ze vaak meerdere burchten. Zo kunnen ze inspelen op onverwachte situaties die door het weer en het water bepaald worden.

De beroemde grote beverdammen uit de *Donald Duck* heb ik in ons gebied nog nooit gevonden. Die zijn in De Biesbosch blijkbaar geen noodzaak. In Limburg vind je dat soort bouwwerken wel en dat zorgt af en toe voor situaties waar de beroemde eend zelf in verzeild zou kunnen raken. Zo las ik een keer op Twitter dat een ijverige bever een heel voetbalveld onder water had gezet!

BEVER *Castor fiber*

LENGTE Kop-romp 70-100 cm.

GEWICHT 15-35 kilo.

HERKENNING Groot knaagdier met grote ronde kop, zacht bruine vacht en platte, schubvormige staart.

VOEDSEL Planten. Eet in de winter bast van diverse boomsoorten, in de zomer kruidachtige gewassen.

LEEFGEBIED De Europese bever komt tegenwoordig op veel plaatsen voor. Oorspronkelijke populaties bevinden zich enkel in Zuid-Noorwegen en nabij de Elbe in Duitsland. Leeft in Nederland met name langs de grote rivieren.

VERSPREIDING Jonge bevers (vanaf ca. 2 jaar) zoeken nieuw leefgebied en gaan op 'trek'. Gevestigde bevers blijven op een locatie als de omgeving niet verandert.

verrijken door verarmen

Op een aantal plekken in ons land zijn nog uitgestrekte rivierduinen te vinden. Je vindt ze daar waar de rivier zand heeft afgezet. Ik moet dan meteen denken aan de Kop van de Oude Wiel op de oostpunt van de Sliedrechtse Biesbosch. Een licht glooiend, bloemrijk landschap met zandstrandjes.

Bij Staatsbosbeheer noemen we deze rivierduinen stroomdalgraslanden. Het water mag hier over de glooiende zandduinen en polders heen stromen. Vanaf begin juni staan de oosterse morgenster, de grote ratelaar, en duizenden margrietten in bloei. Ook zie je hier zeldzame soorten die je bijna nergens anders in Nederland tegenkomt. Wat dacht je bijvoorbeeld van rode bremraap, bijenorchis, beemdkroon, weidekervel en grote pimpernel? Al die bijzondere plantensoorten zorgen voor een kleurenpalet dat zijn weerga niet kent.

Dit gaat niet allemaal vanzelf. Staatsbosbeheer voert hier een zogeheten verschrallingsbeheer uit. Dat doen we samen met (vaar)boeren. Deze boeren kunnen alleen per boot de polder bereiken. Ze mogen geen kunstmest en pesticiden gebruiken en er wordt pas laat gehooïd om broedvogels de kans te geven hun jongen groot te brengen.

Verschrallen betekent verarmen van de grond. We proberen met dit beheer de oorspronkelijke, voedselarme staat van de bodem terug te krijgen. Dat doen we door te maaien (hooien) en het maaisel direct af te voeren. Halverwege de zomer laten we dit gebied ook nog door koeien beweiden.

Als ik in de zomer met mijn collega-boswachters Theo Muusse en Jacques van der Neut over de hooilanden struin, klinkt het gezang van de veldleeuwerik en het gejoel van de wulp. Jacques – die al heel lang boswachter is in het

GROTE RATELAAR
Rhinanthus angustifolius

KWARTELKONING
Crex crex

GEWONE MARGRIET
Leucanthemum vulgare

gebied – vertelt over de vele roepende kwartelkoningen die hier vroeger volop voorkwamen. De dienstboot, waar Jacques al jaren mee door de Sliedrechtse Biesbosch vaart, heet heel toepasselijk de *Crex*. *Crex crex* is de wetenschappelijke naam voor de kwartelkoning. Zijn geluid lijkt er ook een beetje op: een raspend *crex-crex*. Ik heb het de afgelopen jaren twee keer gehoord: het klonk op uit de bloemenzee van de Hengstpolder. Ook daar gaat het dankzij het verschravingsbeheer en de vernatting in het vroege voorjaar weer goed met de flora, de insecten en dus ook de vogels.

BEDREIGD

Het stroomdalgrasland is een zeldzaam en uniek systeem dat we zo goed mogelijk beheren. Helaas hebben we ook te maken met externe invloeden, zoals de luchtvervuiling van de zware industrie en intensieve landbouw om ons heen. Die vervuiling leidt tot een teveel aan stikstof in het gebied, wat je kunt zien aan de planten: de originele planten worden verdrongen door eentonige grassoorten. De overdosis stikstof zorgt ook voor verstoring van de verhouding van aanwezige voedingsstoffen in de planten en dat merk je dan ook weer aan insecten, rupsen van vlinders et cetera.

OOSTERSE MORGENSTER
Tragopogon pratensis

RODE BREMRAAP
Orobanche lutea

Wentelwilgen en windworpen

BOOMKLEVER
Sitta europaea

BOOMMARTER
Martes martes

Het grote aaneengesloten wilgenboscomplex van De Biesbosch lijkt wel wat op een jungle. In feite zijn het voormalige aangelegde grienden. Vooral de hoge delen die ongeschikt waren om riet te verbouwen, kwamen in aanmerking voor wilgenakkers. De nieuwe bossen in De Biesbosch zijn dus niet natuurlijk ontstaan, maar na tientallen jaren nietsdoen zijn ze inmiddels wel behoorlijk verwilderd.

De bossen bestaan nu uit wentelwilgen en windworpen. Een wentelwilg is een verzinsel van boswachters en onderzoekers. Omgewaaiide exemplaren groeien in de gekste vormen

weer richting het zonlicht. Enorme wilgen die met kluit en al omvallen, zorgen voor kleine poeltjes. Dat zijn dan onze windworpen. Regelmatig 'spoelen' de bossen door met Biesbosch-water. Zo'n bos – dat onder invloed staat van een rivier of het getij – noemen we ooibos.

Na de griendcultuur rukten de brandnetels op en er ontstond een hoge, vrij eentonige boomlaag van ingebrachte wilgensoorten. In de vroegere grienden ging het namelijk om de houtproductie en dat betekende dat de bomen in keurige rijen werden aangeplant. Na enkele tientallen jaren nietsdoen, veranderde het bos behoorlijk. Het werd opener en gevarieerder, alhoewel het griendkarakter nog steeds zichtbaar was (en is). Op de open plekken vestigen zich nu zwarte elzen en zomereiken. Het oudste stukje bos oogt als oerbos, maar is slechts een jaar of zestig.

In het nieuwe Biesbosch-bos is ook het dierenrijk behoorlijk veranderd. Ten tijde van de griendakkers zag je hier nauwelijks spechten bijvoorbeeld. Toen ik hier echter laatst op een maartse dag rondliep, overheerste het geluid van hun roffelende snavels. De afgelopen jaren ontdekten we met vogeltellers en collega's dat er bijna honderd paartjes kleine bonte spechten in het nieuwe bos zaten! Zelfs de middelste bonte specht zit af en toe in De Biesbosch.

In mei transformeert het bos in een muur van groen. Ik trek er maar zelden doorheen (er is ook nauwelijks doorheen te komen). Reeën zitten er wel, maar vallen pas op als ze een kreek overzwemmen. Vanuit een fluisterboot hoor ik de stuiiterende roepjes van de boomklever en het *dudeljo* van de wielewaal. Om de geel-zwarte, tropisch ogende wielewaal te zien, heb je geluk nodig. Ze verdwijnen zo in het bladerdek.

In de oude, knoestige, omgevallen wilgen huizen sinds enkele jaren ook roofdieren zoals de boommarter. Toen ik in augustus 2013 met mijn collega-boswachter Jacques een boommarter voorbij zag rennen op het terras van het Biesbosch-museum, wilde niemand ons geloven – boommarters waren nog niet eerder waargenomen in het gebied. Voor een foto ging het te snel.

kraakheldere krekens

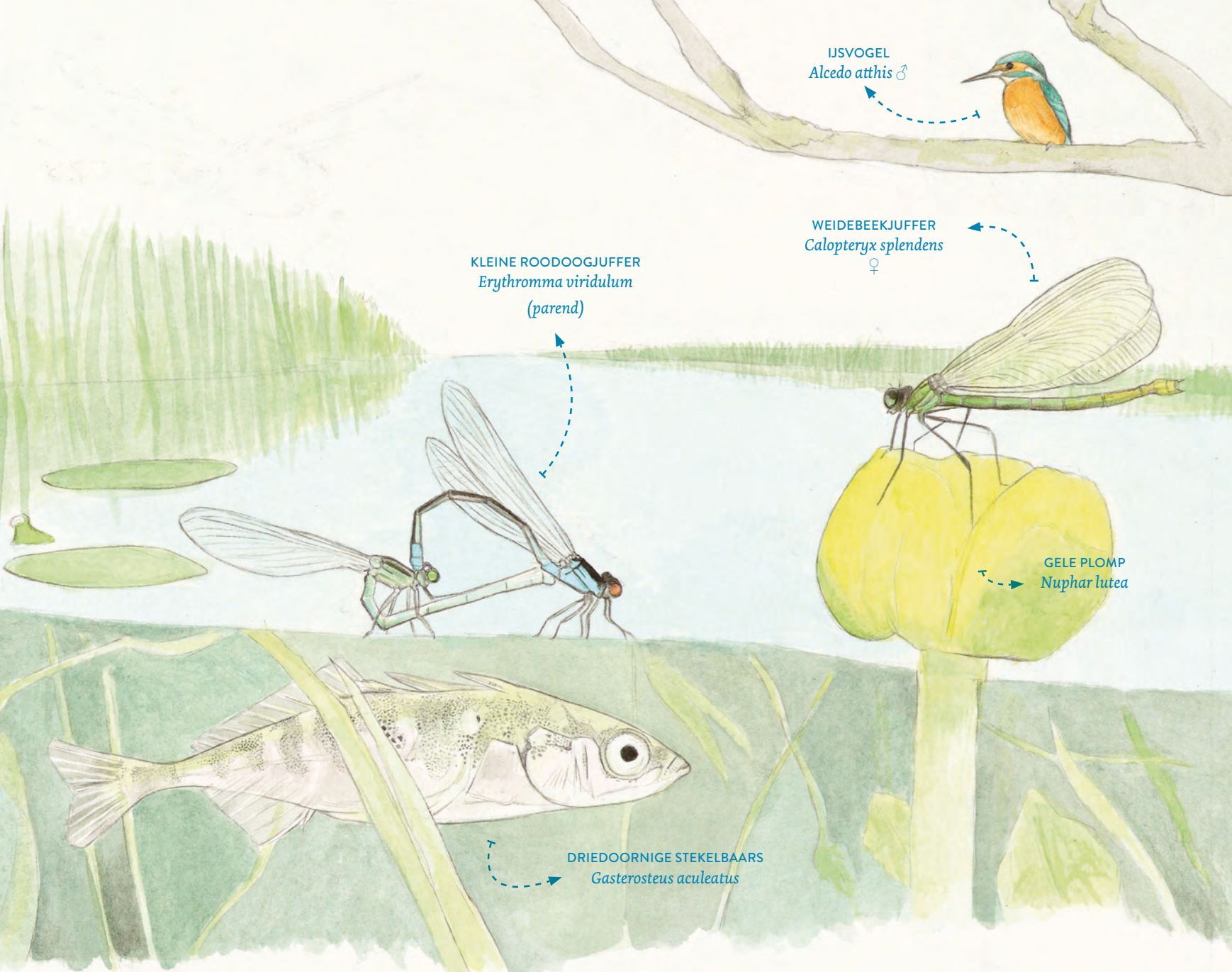
WEIDEBEEKJUFFER
Calopteryx splendens ♂

FUUT
Podiceps cristatus

Tegenwoordig zijn de krekens in De Biesbosch kraakhelder. Dat komt voor een groot deel door het verdwijnen van het intense getij. Het water gaat nu een stuk minder op en neer. Vanuit een kano geeft dat een prachtige extra beleving. Je kunt nu bijvoorbeeld de vissen goed zien. Ik heb al regelmatig driedoornige stekelbaarsjes gezien vanuit de boot. En als ik ze zie, zien sommige zichtjagende vogels ze ook. Door het helder wordende water gaat het nu erg goed met onder meer futen en ijsvogels. Beide soorten kunnen onder water kijken en hoe helderder het water is hoe beter ze visjes kunnen zien en vangen. Voor ijsvogels zijn de overhangende takken en bomen langs de oevers bovendien perfecte visplekken. De winters worden daarnaast ook steeds zachter, waardoor ze het hele jaar door kunnen blijven vissen. Als een ijsblauwe flits zie ik ze vaak voor de boot uit vliegen.

Futen kun je in sommige krekens zelfs onder water volgen. Zo helder is het daar.

Het zonlicht kan in dit klare water gemakkelijk de bodem bereiken. Dat is gunstig voor de ontwikkeling van waterplanten. Rivierfonteinkruid en gele plomp worden steeds algemener. Die planten bieden een schuilplaats voor jonge vissen en ze geven libellen de mogelijkheid om hun eitjes op af te zetten. Vooral de krekens waar ook wat takken onder

IJSVOGEL
Alcedo atthis ♂

WEIDEBEEKJUFFER
Calopteryx splendens
♀

KLEINE ROODOOGJUFFER
Erythromma viridulum
(parend)

GELE PLOMP
Nuphar lutea

DRIEDOORNIGE STEKELBAARS
Gasterosteus aculeatus

en in het water liggen, zijn ideaal voor libellen. Die takken kun je een beetje vergelijken met koraal, waar allerlei plantjes en beestjes in en op leven. Ook grote vissen hangen hier tijdens de paaitijd graag rond.

Op een zomerdag krioelt het van de libellen. In de kreken vliegen onder andere de weidebeekjuffers en de blauwgekleurde kleine roodoogjuffers. Je ziet die laatste vaak met zijn tweeën aan elkaar 'geplakt': deze paringshouding heet

een tandem. Ze zijn gek op voedselrijke wateren met veel drijvende planten. De eitjes worden net onder het wateroppervlak afgezet op de plantenstengels. Grote libellen zoals de metaalglanslibel zijn nieuwkomers in het gebied. Het is de meest voorkomende glimmende en groene libel die er in Nederland rondvliegt. Al die prachtige libellen en ijsvogels kwamen voor de jaren zeventig niet of nauwelijks in het gebied voor. Dankzij de steeds helder wordende kreken kunnen we nu volop van ze genieten.

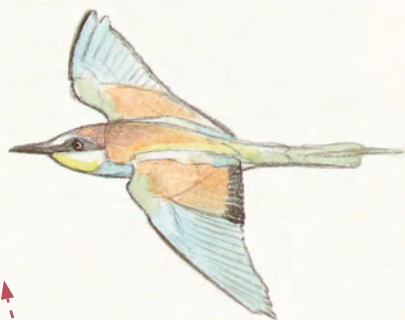
droomLijst dieren

ringSlang *Natrix natrix*

Vlak bij De Biesbosch komen ze al voor: ringslangen. Een niet-giftige slangensoort die in zoet water leeft. Ze zitten in de buurt en ze kunnen hier komen als natuurgebieden goed met elkaar verbonden worden. Ringslangen zouden dan via het water (met af en toe een oversteek over het land) naar De Biesbosch kunnen komen.

edelhert *Cervus elaphus*

Het edelhert is in ons land het grootste op het land levende zoogdier. Ik heb deze fraaie dieren leren kennen in de Oostvaardersplassen en op de Veluwe. Sinds 2017 lopen er ook edelherten in een uitgerasterd deel van het Brabantse natuurgebied Het Groene Woud. Ik ben benieuwd of er de komende jaren ook kansen liggen voor de delta. De Biesbosch is immers een van de grootste aaneengesloten natuurgebieden van Nederland.

bijeneter *Merops apiaster*

Een absoluut te verwachten droomsoort voor De Biesbosch is de bijeneter. De kleurenpracht van deze vogel is tropisch. Ze vangen op een sierlijke manier grote insecten (hommels, bijen en soms libellen). Ze broeden in zandige wanden langs rivieren of bij zandafgravingen. Ze graven holen net als oeverwaluizen en ijsvogels. Inmiddels broeden er bijeneters in Nederland (Midden-Limburg). Misschien moet de zandige wand door mensen gemaakt worden, want die zijn langs dit deel van de grote rivieren niet te vinden. En dan kunnen we ons opmaken voor deze kleurrijke nieuwkomer!

zwarte ibis *Plegadis falcinellus*

De laatste jaren duiken steeds vaker zwarte ibissen op in Nederland. Hoogstwaarschijnlijk heeft dat te maken met de klimaatverandering. Ik verwacht dat deze exotische vogels ook De Biesbosch gaan ontdekken. Ik zie ze al broeden in een gemengde kolonie met lepelaars en kleine zilvereigers. Rust en voedselaanbod zijn hiervoor van groot belang!

ontdek de Nieuwe biesbosch!

Toen ik De Biesbosch leerde kennen was ik een jaar of tien. Ik mocht een dag het gebied in met de JNM, de Jeugdbond voor Natuur- en Milieustudie. Mijn ouders brachten mij en mijn zus naar het bezoekerscentrum in Dordrecht. Er werden drie roeiboten volgepropt met jonge natuurliefhebbers. Het was een milieuvriendelijk vaartochtje, maar dat kwam vooral door het beperkte budget van de Jeugdbond. Een motorboot huren was velen malen duurder dan een roeiboot.

Eindelijk ging ik dan echt De Biesbosch in! Ik maakte met mijn ouders vaak een wandeling langs het gebied, maar dan liepen we meestal op een dijk aan de rand ervan. Ik was er nog nooit echt in geweest. Daar had je begin jaren negentig een boot voor nodig. Tijdens de excursie vaarden we door kleine roeikreken. Het was gelukkig hoogwater, anders waren we in dit deel drooggevalen. Ik zag mijn eerste bevergljbaan, mijn eerste ijsvogel (die blauwe flits over het water *moet* er een zijn geweest!) en ik hoorde voor het eerst een nachtegaal zingen.

Vanaf eind jaren negentig leer ik de nieuwe natuurontwikkelingspolders kennen op de vaste wal van de Brabantse Biesbosch. Polder Maltha en de Spieringpolders waren mijn favoriete plekken. Ik ging zeer regelmatig op de fiets vanuit Sliedrecht naar deze nieuwe stukjes Biesbosch. Inmiddels was ik lid geworden van de JNM en trok ik met leeftijdsgenoten richting dit deel van het nationaal park. Bewapend met verrekijker en vlindernet brachten we vele uren in het gebied door. Doordat er zo veel te zien was op de vaste wal, huurden we nog maar zelden een roeiboot.

Anno 2017 zijn de mogelijkheden qua toegankelijkheid enorm toegenomen. Nog nooit was De Biesbosch voor zo'n breed publiek zo toegankelijk. Nog steeds zijn er prachtige stukken om te varen of te kanoën, maar er zijn nu ook laarzenpaden en fietsroutes van tientallen kilometers lang die je kunt starten vanaf een parkeerplaats. Fietspontjes verbinden routes met elkaar en de algehele infrastructuur is behoorlijk opgeknapt.

Op het Eiland van Dordrecht vind je bijvoorbeeld de Nieuwe Dordtse Biesbosch. Hier ligt de natuur letterlijk tegen het stedelijk gebied aan. Vanuit drukke woonwijken loop je zo de natte moerassen in. In een steeds rumoeriger en vollere Randstad is de behoefte van mensen aan buitenlucht in een natuurrijke groene omgeving groot. Daarnaast verbindt dit deel van De Biesbosch gebieden met elkaar, waardoor landzoogdieren zoals de bever en de otter zich in de toekomst veiliger kunnen verplaatsen.

In de Nieuwe Biesbosch kun je genieten van unieke natuur. Ook als je geen boot bezit.